

Ilona Gorņeva
Latvijas Universitāte, Latvija

PUBLISKĀS BĒRU RUNAS TRADĪCIJA ANTĪKĀS PASAULES KULTŪRAS TELPĀ

Abstract

The title of current research is „Public Funeral Oration in the Cultural Dimension of Ancient World”. Research is dedicated to phenomena of public funeral oration in Classical Athens: the first and only place in ancient world where was practiced performance of public funeral oration in honor of those who died in the battle field.

There is given introduction in the development of public funeral ceremony in Athens and pointed out some aspects of funeral oration from the point of view of ancient rhetoric.

Research highlights the most important features of public funeral oration to show the unique position of such practice in Ancient world.

Canonized structure and consummation of content: these are aspects to characterize public oration in Classical Athens. Prescribed image of such funeral oration allows capturing main spirit which surrounds it. Generally funeral oration becomes the widest manifestation of glory to all *polis* (i.e. Ancient Athens) and the way of life followed by Athenians. As well manifestation of glory introduces one more important aspect of funeral oration; it provides shield of immortality over those who are honored by polis.

Key words of the research: funeral ceremony, public funeral oration, Athens, eloquence, laudation.

Atslēgas vārdi: bērū ceremonija, publiskā bērū runa, Atēnas, daiļruna, slavinājums.

Bēru ceremonija jebkurai tautai ir sakrāls akts. Bēru tradīcija pati par sevi parasti aptver uzreiz vairākus līmeņus: sakrālo aspektu, cilvēka tuvošanos dievībai vai zināmu atgriešanos pie tās, rituālu, lai iepriekš minētā „atgriešanās” varētu veiksmīgi realizēties, rituālu kā pēdējā pagodinājuma simbolu, palicējus un pavadītājus, kas saprotami kā rituālu īstenotāji, u. tml.

Antīkajā pasaulē bērū ceremonijai tāpat bija īpaša vieta: būtībā bērū ceremonijas izpildīšana uzskatāma par savdabīgu cilvēka sevis apzināšanās aktu. Cilvēks aptver sevi kā piederošu harmonizētajai pasaulei, kur visam ir savs noteikts ritums, kā ietvaros atnākšana mijas ar aiziešanu. Taču antīkajā pasaulē tika praktizēta arī *publiskā* bērū ceremonija, kuras neatņemama sastāvdaļa bija bērū runa – runa, kas būtībā kļuva par savdabīgu nemirstības manifestu, mūžīgās slavas simbolu. Tā bija runa, kas apliecināja visdziļāko cieņu bojā gājušajiem, palicējiem, piederīgajiem un vienlaicīgi arī tai polisai, kuras tradīcija pieprasīja šādu pagodinājumu veikt. Šī tradīcija saistāma ar klasiskā perioda Atēnām, kur tika noturēta publiskā bērū ceremonija par godu karā kritušajiem karavīriem.

Runājot par publisko bērū runu, Atēnas tiešām ieņem īpašu vietu antīkajā pasaulē. Tā ir vienīgā pole, kur šādā veidā tika izteikts pēdējais cildinājums bojā gājušajiem karavīriem. Tomēr, sekojot bērū ceremonijas tradīcijām, bērū runa kā šādas ceremonijas sastāvdaļa pievienojās salīdzinoši vēlākā laika posmā. Dž. Herrmans, raksturojot publiskās bērū ceremonijas attīstību Atēnās, norāda, ka Atēnu publiskās bērū ceremonijas, kas tika noturēta par godu karā kritušajiem,

iesākumi meklējami šāda veida agrākajos uzskatos un praksē. Aptuveni sestā gadsimta beigās pirms mūsu ēras (~510. g.p.m.ē.) Kleistēns ieguva varu Atēnās un īstenoja vairākas demokrātijas reformas. Iepriekšējo piecdesmit gadu laikā, kamēr Peisistrāts un viņa dēls Hipijs bija pie varas Atēnās (561. – 510. g.p.m.ē.), pastāvēja aristokrātijas frakcionārisms. Kleistēns vēlējās samazināt aristokrātijas ietekmes sfēru, un viņa politiskās reformas, iespējams, vismaz daļēji bija atbildīgas par faktisku aristokrātisko kapa plākšņu izzušanu sestā gadsimta beigās. Pēc tam, kā ierosina viens visai ticams pieņēmums, secīgu notikumu sērija noveda līdz bēru ceremonijas institūcijas iedibināšanai: pirmkārt, ievērojami kritušie karavīri, iespējams, aristokrātiskas izcelsmes, sākotnēji bija individuāli pagodināti ar sava veida “publisko” apbedīšanas ceremoniju kaujas laukā, bet pakāpeniski visi karā kritušie karavīri tika iekļauti šajā pagodinājumā, kas tika izrādīts kolektīvi un anonīmi, bet ne individuāli, otrkārt, pēc grieķu – persiešu kariem tāda publiskā ceremonija tika iedibināta Kerameikā (Herrman 2004: 4). Kerameika, Atēnu priekšpilsēta, ir vieta, kurā vienmēr apglabāja karā kritušos, izņemot Maratonas kaujā bojā gājušos cīnītājus, kuri par īpašu varonību tika apglabāti turpat kaujas laukā (Велишский 2000: 652). Attālinoties no Maratonas prakses, tomēr notiek kritušo pīšļu repatriācija. Būtībā tas ir ārkārtīgi nozīmīgs solis publiskās bēru ceremonijas noturēšanai Kerameikā, jo pretējā gadījumā tas nebūtu iespējams tīri objektīvu apsvērumu dēļ. Līdz ar kritušo pīšļu repatriāciju Atēnas pirmās pārtrauca grieķu praksi apbedīt karā kritušos kaujas laukā. Šis lūzuma punkts notika klasiskā perioda laikā, un vēlāk šī prakse kļuva nepārkāpjama (Loraux 1986: 13).

Dēmostens, viens no izcilākajiem sengrieķu oratoriem, norāda, ka atēnieši ir *pirmie un vienīgie*, kas par sabiedriskajiem līdzekļiem rīko bēru ceremonijas un notur bēru runasⁱ. Tāpat uz bēru runas zīmīgumu norāda arī antīko rētorikas teorētiķu atsauces. Lai gan Aristoteļa izpētes lokā nav svinīgā – epideiktiskā – daiļrunaⁱⁱ, un klasiskā perioda daiļrunas teorija lielākā mērā koncentrējas uz politisko un tiesu daiļrunu, Aristotelis savā Rētorikā vairākkārt piemin tieši bēru runu (ἐπιτάφιος [λόγος]). Zīmīgi, ka pat mūsu ēras sākumā, attīstoties epideiktiskās daiļrunas teorijai, ar vārdu savienojumu *epitaphios logos*ⁱⁱⁱ tiek apzīmēta tieši tā runa, kas tika teikta Atēnās karā kritušajiem par godu. Tas vērojams Menandra Rētora traktātā „Par epideiktisko daiļrunu” (~2. gs. beigas un 3. gs. vidus m.ē.)^{iv}:

“Λέγεται παρ’ Αθηναίους ἐπιτάφιος ὁ καθ’ ἕκαστον ἐνιάντιον ἐπὶ τοῖς πεπτόκοσιν ἐν τοῖς πολέμοις λεγόμενος λόγος. XI”^v

Pie atēniešiem par bēru runu tika saukta [tā] runa, kas katru gadu par godu karos kritušajiem tika teikta.

Pavisam Menandrs piemin trīs veidu runas, kas tiek teiktas par godu mirušajiem: bērū runa, kas tika praktizēta Atēnās (ὁ ἐπιτάφιος), mierinājuma runa (παραμυθητικός λόγος), kā arī monodija (μονοδία). Zīmīgi, cik precīzi katras runas būtība tverta Menandra komentāros, norādot, ka bērū runas, kas tiek nosaukta par *epitaphios logos*, saturiskā dominante ir slavinājums, mierinājuma runas, kā to norāda jau arī pats tās nosaukums, saturiskā dominante ir mierinājuma vārdi, bet monodijas dominante ir sēras un skumjas (Russel and Wilson 1981: 347). Mierinājuma runai un monodijai Menandra skatījumā tomēr piemīt individuāls raksturs, un tās nebūtu aplūkojamas kā publiskās runas – katrā ziņā ne ar tādu pilsonisko, politisko skanējumu, kā tas tika praktizēts Atēnās. Menandra dzīves laikā, kur valda pavisam cita sociāli politiskā situācija, tas nebūt vairs nebūtu iespējams. Šajā ziņā Atēnās praktizētā publiskā bērū runa joprojām saglabā savu unikalitāti.

Tukidīds (ap 460.g. p.m.ē. — 399.g. p.m.ē.) savas *Vēstures* otrajā grāmatā, raksturojot pēc pirmā Peloponēsas kara gada noturēto publisko bērū ceremoniju, raksta sekojoši :

„ἐν δὲ αὐτῷ χειμῶνι Ἀθηναῖοι τῷ πατρίῳ νόμῳ χρώμενοι δημοσίᾳ ταφὰς ἐποιήσαντο τῶν ἐν τῷδε τῷ πολέμῳ πρώτων ἀποθανόντων τρόπῳ τοιῷδε. τὰ μὲν ὅσα προτίθενται τῶν ἀπογενομένων πρότρια σκιρῆν ποιήσαντες, καὶ ἐπιφέρει τῷ αὐτοῦ ἕκαστος ἢ τι βούλεται· ἐπειδὴν δὲ ἡ ἐκφορά ἦ, λάρνακας κυπαρισσῖνας ἄγουσιν ἅμαξαι [δέκα], φυλῆς ἐκάστης μίαν· ἔνεστι δὲ τὰ ὅσα ἦς ἕκαστος ἦν φυλῆς, μία δὲ κλίνη κενὴ φέρεται ἐστρωμένη τῶν ἀφανῶν, οἳ ἂν μὴ εὐρεθῶσιν ἐς ἀναίρεσιν. τιθέασιν οὖν ἐς τὸ δημόσιον σῆμα [...]. ἐπειδὴν δὲ κρύψωσι γῆ, ἀνὴρ ἢ ῥημένος ὑπὸ τῆς πόλεως ὅς ἂν γνώμη τε δοκῆ μὴ ἀζύνητος εἶναι καὶ ἀξιῶσει προήκη, λέγει ἐπ’ αὐτοῖς ἔπαινον τὸν πρέποντα· μετὰ δὲ τοῦτο ἀπέρχονται.”

Bet tajā ziemā atēnieši, sekojot senču tradīcijai, sarīkoja par valsts līdzekļiem pirmo kritušo apbedīšanu šajā karā tādējādi. Mirušo kaulus izliek publiskai apskatei, trīs dienas iepriekš telti uzcēluši, un katrs, ja kaut ko vēlas, nes par upuri savam [tuviniekam]. Bet pēc tam apbedīšana tādā veidā notika: no cipreses izgrebtus desmit zārkus – no katras filas pa vienam – veda rati, bet [tajos] iekšā bija katras šīs filas [bojāgājušo] kauli. Arī vienas pazudušo nestuves, apklātas [un] tukšas, tika nestas, jo [tie cīnītāji] netika atrasti apbedīšanai. [...] Patiesi [karā kritušos] apbedī sabiedriskajās kapenēs [...]. Bet pēc tam, kad [viņus] apsedz ar zemi, vīrs, kas prāta un slavas ziņā ievērojams un sasniedza [polisā] augstu stāvokli, tiek no pilsētas izvēlēts, [un karā kritušajiem] par godu saka atbilstošu slavinājumu, bet pēc tam tie, [kas sapulcējušies pie kapa] dodas prom.

Tukidīda vārdos bērū runas kontekstā īpaša uzmanība vēršama uz diviem aspektiem. Pirmkārt, uz to, kāds vīrs var būt izvēlēts bērū runas teikšanai, tātad tā cilvēka kvalitātes, priekšnoteikumi, kas vajadzīgi, lai atēnietis tiktu izvēlēts par runas teicēju (šajā gadījumā par runas teicēju tiek izvēlēts pats Perikls). Otrkārt, tas, ka šajā fragmentā Tukidīds arī oriģinālvalodā

nelieto vārdu savienojumu bēru runa (ἐπιτάφιος λόγος). Tukidīds to nosauc par slavinājumu, kas Atēnu klasiskā perioda bēru runas kontekstā tiešām jēdzieniski varētu kalpot par bēru runas sinonīmu.

Pavisam līdz mūsdienām pilnībā saglabājušās četras bēru runas^{vi}: Tukidīda Vēsturē iekļautā bēru runa, ko teicis Perikls 431.g.p.m.ē., beidzoties pirmajam Peloponēsas karam, Līsija bēru runa par godu Korintas karā (394. – 387.) bojā gājušajiem, Platona dialogā Meneksens (aptuvenais dialoga sarakstīšanas laiks 386.g.p.m.ē.) iekļautā bēru runa, kuru kā Aspazijas teiktu Meneksenam atstāsta Sokrats^{vii}, kā arī Dēmostena teiktā runa par godu Heironejas kaujā (338. g. p.m.ē.) kritušajiem. Divas runas līdz mūsdienām nonākušas tikai fragmentu veidā: Gorgija bēru runas fragmenti un Hiperīda runa, par godu Lamijas karā kritušajiem 323. – 322.gadā.

Kas tad īsti raksturo publisko bēru runu Atēnās? Tā noteikti ir runas stingri definētā struktūra un saturiskais piepildījums. Protams, šajos aspektos ir vērojama zināma interpretācija, akcenti, ko uzliek attiecīgais runas izpildītājs, bet, kopumā ņemot, runas kanons tiek ārkārtīgi respektēts. Tā ir sava veida oficiālā etiķete. Bēru runas strukturējumā var izdalīt piecas daļas: ievads (τὸ προοίμιον), slavinājuma daļa (ὁ ἔπαινος), sēru daļa (ὁ θρήνος), mierinājuma – rosinājuma daļa (ἡ παραμυθία), nobeigums (ὁ ἐπίλογος), no kurām slavinājuma, sēru un mierinājuma – rosinājuma daļa ir bēru runas specifiku raksturojošās komponentes. Kā tas jau ir redzams arī runas strukturējuma shēmā, pēc tradicionālā ievada, šāda tipa bēru runā uzreiz seko slavinājums. Patiešām, slavinājums ir viennozīmīgi plašākā, izvērstākā šāda tipa runas daļa. Slavinājums ir tas, kas praktiski izdzēs nāves klātbūtni, un pārējās runas daļas, lai arī formāli apzīmē mierinājumu un sēras, ir ar pavisam citu zemtekstu. Ne velti Līsija sarakstītajā bēru runā rodami šādi vārdi:

„ἄξιον γὰρ πᾶσι ἀνθρώποις κάκεινων μεμνηῆσθαι, ὑμνοῦντας μὲν ἐν ταῖς ᾠδαῖς, λέγοντας δ' ἐν τοῖς τῶν ἀγαθῶν ἐγκωμίοις, τιμῶντες δ' ἐν τοῖς καιροῖς τοῖς τοιοῦτοις, παιδεύοντας δ' ἐν τοῖς τῶν τεθνεόντων ἔργοις τοὺς ζῶντας.3”

Jo visiem cilvēkiem ir vērtīgi viņus (t.i., karā kritušos) pieminēt, apdziedot dziesmās, uzteicot krietno runās, godinot šādos laikos, audzinot dzīvos pēc mirušo darbiem.

Klausītājs tiek rosināts lepoties ar savu poli, savu izcelsmi un atkārtot krietno vīru darbus. Tieši tādēļ ceturtajai runas komponentei, mierinājuma-rosinājuma daļai, ir divējāda daba. Pie tam lielākais akcents tiek likts tieši uz rosinājumu, jo, ja slava un diženie darbi ir izdzēsuši nāvi, tad jau par šo aspektu ir jālepojas, nevis jāskumst.

Bēru runas ietvaros slavinājums tieši bojā gājušajiem karavīriem tiek paplašināts un vispārināts, to attiecinot uz Atēnām un atēniešiem kopumā. Slavinājuma daļas uzdevums nav, kā to varētu sagaidīt, vienīgi kritušo karavīru cildinājums, bet gan Atēnu (bēru runas kontekstā -

diženākās pilsētas Hellādā) slavinājums. Atēnas ar savu diženumu rosina veikt varoņdarbus, kas izpelnās augstākos pagodinājumus, šajā gadījumā, publisko bēru ceremoniju un bēru runu. Tukidīda tekstā ir skaidri redzams, ka slavinājuma objekts ir Atēnu polisa (ή πόλις). Konkrētāk, autors izdala tos cēloņus, kas, viņaprāt, sekmēja Atēnu varenību, un tie ir:

- 1) rīcības modelis, veids, nodarbošanās (ή επιτήδευσις);
- 2) pārvaldes iekārta (ή πολιτεία);
- 3) paradumi, tikumi, veids, kā kaut kas tiek darīts, domāšanas veids kā tāds (οι τρόποι).

Saglabājušos bēru runu tekstos tiek cildinātas Atēnas, to pārvaldes iekārta. Arī mīta iesaiste veiksmīgi kalpo daudzīnājuma teikšanai. Runu teicēji uzsver atēniešu *autohtono izcelsmi*, un sakarā ar to būtu minams arī mitoloģiskais fons. *Atēnieši sevi dēvēja par autohtoniem ļaudīm (αυτόχθονες ἄνδρας), tā kā viņi uzskatīja, ka no tās pašas zemes, kuru viņi apdzīvoja, ir cēlušies, nevis no citurienes ir ieradušies*^{viii}. Saistībā ar atēniešu autohtono izcelsmi tiek norādīts mīts par Erihtoniju, kas burtiski dzimis no Atikas zemes, uz kuras nokļuva dievieti Atēnu iekārojušā Hēfaista sēkla. Antīkie mitoloģijas pētnieki mēģinājuši skaidrot Erihtonija vārda izcelsmi: χθόνιος – zemes dēls, no zemes cēlies; ἔριον – vilna, ar kuru Hēfaista vajātā Atēna no savas kājas noslaucīja dieva izlieto sēklu un nometa vilnas gabaliņu zemē; vai arī vienkārši abu dievu mīlas cīņa - ἔρις (Bonney 1991: 341). Šo mītu raksturo arī Apollodors. Tādējādi mīts akcentē atēniešu elitāro stāvokli pārējo pilsētvalstu vidū un veido savdabīgu „patriotisko mitoloģiju”. Jebkura mitoloģijas materiāla piesaiste kalpo kā atēniešu tikumības, drosmes, krietnības (ἀρετή) apliecinātāja. Tādam pašam nolūkam kalpo citu atēniešu varoņdarbu piesaiste (grieķu – persiešu kari).

Patiesi publiskā bēru runa aklāj Atēnu un atēniešu augstāko slavas virsotni. Nāve vairs nav vienkārša un klusa aiziešana. Nāve ir skaista, jo to vainago slava. Dēmostena runā teikts, ka kritušie karavīri lielākā mērā izvēlējās skaistu nāvi, nevis apkaunojošu dzīvi (θάνατον καλὸν εἶλοντο μᾶλλον ἢ βίον αἰσχρό). Savā ziņā to varētu salīdzināt ar skaisto spartiešu nāvi-nāvi kaujas laukā. Zīmīgi, ka Tukidīda bēru runā rodams atēniešu un spartiešu salīdzinājums:

„καὶ ἐν ταῖς παιδείαις οἱ μὲν ἐπιπόνῳ ἀσκήσει εὐθὺς νέοι ὄντες τὸ ἀνδρεῖον μετέρχονται, ἡμεῖς δὲ ἀνειμένως διαιτώμενοι οὐδὲν ἤσπον ἐπὶ τοῦς κινδύνους ἰσοπαλεῖς χωροῦμεν.”

Un audzināšanas ziņā viņi [spartieši] ar grūtiem vingrinājumiem uzreiz jauni būdami iegūst vīrišķību, bet mēs, rīkodamies atslābināti un nekādā ziņā [nebūdami] vājāki, pret līdzvērtīgām briesmām neatkāpjami.

Atēnieši pārstāvēja pavisam savādāku audzināšanas skolu ar citādāk orientētām vārda mākslas tradīcijām. Vienīgi atēnieši savus kritušos karavīrus godināja, sakot slavinājuma vārdus, un, ņemot vērā seno grieķu uzskatus par slavas ilgdzīvotību, tā bija droša „recepte” nemirstības iegūšanai un patriotisma jūtu spodrināšanai, padarot Atēnu publisko bērū runu par unikālu parādību antīkās pasaules kultūras telpā.

Bibliogrāfija

1. Bonnefoy, Y. (1991) *Mythologies*. Translated under the direction of Doniger W. Vol. I. Chicago and London: UCP.
2. Demosthenis *Orationes* (1901) Vol. III, pars II. Lipsiae: in aedibus D.G. Teubneri.
3. Gorņeva, I. (2008) *Trēniskie elementi Atēnu klasiskā perioda bērū runā*. Littera Scripta, 6:14-18.
4. Herrman, J. (2004) *The Athenian Funeral Orations*. Translation, introduction and notes by J. Herrman. Bowdoin College, Newburyport, MA.
5. Loraux, N. (1986) *The Invention of Athens: The Funeral Oration in the Classical City*. Cambridge.
6. *Lysiae Orationes* (1913) Lipsiae: in aedibus B.G. Teubneri.
7. Russel, D.A., Wilson, N.G. (1981) *Menander Rhetor*. Oxford.
8. Spengel, L. (1867) *Aristotelis Ars Rhetorica cum adnotatione* Vol I. Lipsiae: in aedibus B.G. Teubneri.
9. *Thesaurus Graecae Linguae* (1829) Instituti Regii Franciae Typografus .
10. Thucidydis *Historiae* (1901) Rec. C. Hude. Vol. I, libri I – IV. Lipsiae: in aedibus B.G. Teubneri.
11. Велишский, Ф. (2000) *История цивилизации: Быт и нравы древних греков и римлян*. Москва.

ⁱ Dēmostens to piemin savā runā „Pret Leptinu”. Šeit un turpmāk par avotu Dēmostena tekstam oriģinālvalodā izmantots sekojošs izdevums

ⁱⁱ Aristotelis piedāvā trīskāršu retorikas dalījumu: δικανικός λόγος (tiesu runa), δημηγορικός λόγος (politiskā runa) un επιδεικτικός λόγος (epideiktiskā runa, burtiskā tulkojumā izrādīšanās, uzstāšanās runa). Bērū runa būtu pieskaitāma pie epideiktiskās daiļrunas paveida, kuru Aristotelis nosauc par vispiemērotāko rakstīšanai (ή μὲν οὖν επιδεικτικὴ λέξις γραφικωτάτη Γ XII, 1413b– epideiktiskās runas izteiksme ir visvairāk piemērota rakstīšanai). Par Aristoteļa teksta avotu oriģinālvalodā izmantots L. Špengela izdevums (Spengel, L. (1867) *Aristotelis Ars Rhetorica cum adnotatione* Vol I. Lipsiae: in aedibus B.G. Teubneri).

ⁱⁱⁱ *Epitaphios [logos]* – latīņu valodā transkribētais bērū runas nosaukums, ar ko tika apzīmēta Atēnu klasiskā perioda bērū runa.

^{iv} Citāts no Menandra *Rētorikas* (trakstāts „Par epideiktisko daiļrunu”) uzrādīts oriģinālvalodā (sengrieķu), kam seko tulkojums latviešu valodā. Šim citātam, kā arī pārējiem rakstā iekļautajiem citātiem sengrieķu valodā, tulkojumu veikusi raksta autore.

^v Šeit un turpmāk par avotu Menandra tekstam oriģinālvalodā izmantoti sekojošs izdevums Russel, D.A., Wilson, N.G. (1981) *Menander Rhetor*. Oxford.

Citu tekstā minēto oriģināltektu avoti:

Dēmostenam Demosthenis *Orationes* (1901) Vol. III, pars II. Lipsiae: in aedibus D.G. Teubneri;

Līsijam Lysiae *Orationes* (1913) Lipsiae: in aedibus B.G. Teubneri;

Tukidīdam Thucidydis *Historiae* (1901) Rec. C. Hude. Vol. I, libri I – IV. Lipsiae: in aedibus B.G. Teubneri.

^{vi} Autore piezīme. Runājot par jebkuru runu tekstiem, praktiski vienmēr paliek aktuāls jautājums par to, vai attiecīgā runa tika *reāli* teikta vai arī tā lielākā mērā uztverama kā literārs sacerējums. Antīkie vēsturnieki ļoti bieži iesaista savos vēstures izklāstos, piemēram, karavadoņu runas. Tās, protams, nav uztveramas kā tādas, kas noteikti tika

teiktas pirms došanās kaujā. Tas drīzāk ir tverams kā paraugs tam, ko cilvēks varētu teikt, ņemot vērā par viņu un viņa laiku zināmos faktus. Taču jebkurā gadījumā arī literāri sacerēta runa, kas, iespējams, arī nav tikusi publiski prezentēta, atspoguļo to *kanonu*, kas valdījis attiecīgajā rētorikas attīstības nogrieznī.

^{vii} Plašāk par Platona bēru runas specifiku, salīdzinot ar pārējām runām, kas pilnā apjomā nonākušas līdz mūsdienām, skatīt Gorņeva, I. (2008) Trēniskie elementi Atēnu klasiskā perioda bēru runā. *Littera Scripta*, 6:14-18

^{viii} Tādā veidā latīņu valodā Grieķu Tezaurā tiek komentēts atēniešu autohtonisms. Latīņu valodā šis fragments ir sekojošs: *ex ipsa terra ortus, ex ipsa tellure oriundos* (no pašas zemes dzimis, no pašas zemes cēlies); item Atheniensēs sese vocabant *αὐτόχθονες ἄνδρας* „quod ex ipso solo, quod incolebant, sese ortos exisimarent, non aliunde introducētos (Thesaurus Graecae Linguae 1829: 2583).